

ДИСКУРСНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті обґрунтовано дискурсну методологію досліджень міжкультурної комунікації в межах соціальнокомунікаційної парадигми. Міжкультурна комунікація як інтегративний за своєю природою вид соціальної комунікації потребує адекватних методологічних підходів до свого вивчення, а тому великі методологічні перспективи в дослідженнях міжкультурної комунікації має міждисциплінарна дискурсна методологія.

Ключові слова: дискурс, дискурсивна методологія, культура, міжкультурна комунікація, соціальні комунікації.

I. Вступ

Глобалізаційні процеси в сучасному світі призводять до посилення контактів між представниками різних мов і культур, а спричинена цим потреба досягнення взаєморозуміння посилює інтерес суспільства і, передусім, науковців до “найважливішої здатності людини – спілкування, або комунікації, в її найскладнішому різновиді – міжкультурному” [16, с. 10].

Поняття “міжкультурна комунікація” ввійшло в науковий обіг завдяки Е. Холлу та Д. Трагеру (“Культура як комунікація: модель та аналіз”, 1954 р.), які розглядали міжкультурну комунікацію як специфічну сферу людських відносин. Згодом Е. Холл розвинув ідею взаємозв’язку культури й комунікації, вивівши проблему міжкультурної комунікації на рівень самостійної наукової дисципліни.

У 1990-і рр. з’явилося дослідження Р. та С. Сколлон (“Міжкультурна комунікація: дискурсивний підхід”, 1995), у яких на прикладі професійної комунікації за допомогою деяких дискурсивних параметрів було здійснено спробу визначити відмінності професійного спілкування в межах різних культур.

Як спілкування між носіями різних мов і різних культур міжкультурна комунікація сьогодні є предметом інтересу різних наук, зокрема філології, культурології, соціології, психології тощо. Серед дослідників міжкультурної комунікації: філософи – М. Бахтін, В. Біблер, М. Мамардашвілі, культурологи – Б. Єрасов, М. Каган, Ю. Лотман, психологи – М. Беннет, Л. Виготський, лінгвісти – Є. Верещагін, В. Костомаров, О. Леонтович, С. Тер-Мінасова, Л. Щерба та багато інших. Водночас актуалізація комунікативної парадигми в сучасній гуманітаристиці, а також формування та утвердження у вітчизняній науці нового напрямку наукових досліджень “соціальні комунікації” потребують застосування відповідних методологічних підходів. Зокрема, утвердження в сучасних гуманітар-

них і зокрема соціальнокомунікаційних студіях як міждисциплінарної дискурсивної методології зумовлено “радикальними “зсувами” в лінгвістичних теоріях, а також ровитком семіотики як спеціалізованої галузі знання” [8, с. 7].

II. Постановка завдання

Метою статті є обґрунтування дискурсивної методології досліджень міжкультурної комунікації в межах соціальнокомунікаційної парадигми.

III. Результати

Сучасна наука розглядає культуру як “універсальну поширену і водночас специфічну для певного суспільства, нації, організації або групи орієнтаційну систему, що зумовлює сприйняття, мислення, оцінювання та дії людей усередині відповідного суспільства” [13]. Своє призначення орієнтаційної системи культура реалізує завдяки своїм складовим – культурним стандартам: нормам, оцінкам, переконанням тощо, які поділяються носіями цієї культури й слугують орієнтирами їх поведінки в різних ситуаціях. Культурні розбіжності виражаються на рівні цих стандартів, а також виявляють себе в мовних картинах суб’єктів, що належать до різних культур.

Зазначені функції культура реалізує в процесі комунікації, і сама вона є комунікацією, оскільки: учасники комунікації є завжди носіями певної культури; у комунікації завжди знаходять своє відображення елементи культуральності; схожі культури полегшують комунікацію, різні – її ускладнюють; причетність до певної культури припускає специфічність комунікації.

З усіма проявами комунікації в суспільстві асоціюється категорія дискурсу, адже дискурс формулює правила спілкування та способи реалізації прагматичної мети його учасників.

Виступивши первинно об’єктом лінгвістики, дискурс позначав усне мовлення, маючи на увазі закономірності формування та функціонування текстів [14, с. 56]. Нині вже остаточно утвердилося розуміння дискурсу як

складного комунікативного явища, компонентами якого є текст і екстралінгвальні чинники (фонові знання, погляди, настанови, цілі адресата) [14, с. 57], коли визначального значення набуває соціокультурна ситуація породження тексту, ментальні особливості комунікантів, правила та стратегії створення й розуміння тексту [5, с. 42].

Багато інтерпретаторів цього полісемічного терміна сприймає дискурс “як вияв культурної комунікації (дискурс культури, модернізму, постмодернізму), етнокультурних особливостей спілкування (міжкультурний, різномовний, іншокультурний), культурно-історичних особливостей комунікації (дискурс Нового часу, Відродження)” [5, с. 44].

У результаті “дискурсивного перевороту” в соціальних науках концепт дискурс та дискурсний аналіз як методологія наукових досліджень набули великого методологічного потенціалу. У межах соціальнокомунікаційної парадигми акцентують не лише на вербальних, а й на невербальних засобах комунікації.

За твердженням В. Додонової, “за різноманітним визначенням дискурсу – від лінгвістичних до екстралінгвістичних – проступає досить прагматична функція корегування соціальної реальності, що існує... Саме... в дискурсі відбувається актуалізація сенсів, акцентуація на головному (з точки зору легітимації), віртуалізація дійсності, конструювання того соціального світу, в якому ми живемо” [4, с. 145]. Як інструмент “глибинного аналізу мовосвіту” дискурс реалізує цю свою функцію через вплив на аксіологічну сферу, формуючи та впроваджуючи в свідомість цінності, норми, правила, переконання” [4, с. 142].

При цьому дискурс розуміють і як механізм соціальної адаптації та регуляції, що вперше було відзначено в працях філософів і соціологів. У соціальнокомунікаційних дослідженнях дискурсу ця його функція виступає як найактуальніша. Як зазначає в зв'язку із цим українська дослідниця Н. Мантуло, у дискурсі “презентовано як когнітивну модель соціокультурного поля, що задає межі комунікаційної взаємодії” [11, с. 15].

У дискурсі завжди знаходять відображення особливості менталітету та культури [12, с. 9]. Як культурний феномен, дискурс виражає цінності, що становлять фундамент культури [6, с. 227].

У соціально-комунікаційному контексті дискурс культури виступає як орієнтаційна і конструювальна система, реалізуючи свій вплив через символи (мова, жести, норми поведінки), до яких долучається наступне покоління в процесі соціалізації. Культура як дискурс є “тематично сфокусованою системою знакових форм, рецепція якої здатна вплинути на моделі суб'єктивного досвіду

людини, її внутрішню репрезентацію світу, переконання й поведінки” [9, с. 46]. За допомогою знаків дискурс репрезентує картину світу певної культури (Г. Хофстеде), з якою узгоджуються притаманні носіям цієї культури уявлення та ставлення, наприклад до часу, до діяльності, до спілкування тощо.

Е. Холл у своїх книгах описав різні параметри культурно зумовлених комунікативних відмінностей, розділивши залежно від кількості інформації, вираженої експліцитно, усі культури на високо- та низькоконтекстні [7, с. 38]. У низькоконтекстних культурах – швейцарській, німецькій, північноамериканській та ін. – у стандартному висловлюванні інформація, необхідна для правильної інтерпретації цього повідомлення, виражається в максимально вербалізованому вигляді. Натомість у висококонтекстних культурах – китайській, японській – висловлювання не можуть бути зрозумілими лише на основі мовних знаків, що містяться в них, і потребують від реципієнта знання широкого культурного контексту. Із цим, наприклад, пов'язана репутація японської поезії як поезії недомовленості. Відмінності між комунікаціями у висококонтекстних і низькоконтекстних культурах виявляються, передусім, на рівні так званих дискурсивних макроструктур. Відповідно, для міжкультурної комунікації є характерним використання її учасниками з метою порозуміння різних дискурсивних стратегій, відмінних від тих, якими користуються в межах однієї культури.

Для адекватної інтерпретації повідомлення та створення прийнятого змісту учасники міжкультурної комунікації мають володіти певною комунікативною компетентністю, що виходить за межі лінгвокультурних особливостей дискурсу, до якого вони належать. Знання ж культурного дискурсу співбесідника “забезпечує сприйняття аксіологічних та поведінкових особливостей співбесідника як освячених традицією, а отже – як природних та очікуваних. Тому однією з умов досягнення взаєморозуміння в міжкультурній комунікації є осмислення та зіставлення національних особливостей тих дискурсів, які покладено в основу мовленнєвої поведінки комунікантів...” [2].

У міжкультурному спілкуванні прийнято вважати основними носіями значень повідомлень вербальні, проте деякі дослідники вважають, що частка невербальних сигналів у міжособистісному спілкуванні становить 60–80% [1, с. 59], що доводить важливість вивчення елементів інших знакових систем, використовуваних у межах дискурсу. Відмінність вербальних та невербальних кодів репрезентації інформації в різних культурах може призводити до непорозуміння між учасниками міжкультурної взаємодії.

Дискурсивні стратегії різних культур формуються відповідно до поведінкових норм

цієї культури, тоді як комунікативні канали поширення інформації в межах дискурсу культури відображають ціннісні пріоритети та ієрархії [10]. Їх невідповідність у комунікаційних взаємодіях представників різних культур спричинятиме проблеми в порозумінні між ними.

Потрапляючи до іншого культурного середовища, індивід переживає адаптацію, що може бути інтерпретована як складний процес налагодження повноцінного обміну різноманітною інформацією з представниками інокультурного соціуму в різних соціальних ситуаціях. Згідно з визначенням Ф. Бацевича, «міжкультурна комунікація – це процес спілкування (вербального й невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідентичними мовами, відчують лінгвокультурну «чужинність» партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетентність, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні» [1, с. 9].

У процесі адаптації до інокультурного середовища особистість може переживати «культурний шок», що виражатиметься в ментальних і вербальних стереотипних реакціях і характеризує «стан гострої тривоги адаптанта, породжений незнайомими соціальними нормами та соціальними сигналами» [цит. за: 15]. Таким чином, проявом комунікативної компетентності учасників міжкультурної комунікації є усвідомлення відмінності самого партнера, а також відмінності його мотивацій, інтенцій, фонових знань, коду (мови, жестики, символіки, умовних знаків тощо) [3, с. 5–6].

IV. Висновки

Міжкультурна комунікація як інтегративний за своєю природою вид соціальної комунікації потребує відповідних методологічних підходів до свого вивчення. З позицій дискурсивної методології міжкультурна комунікація являє собою процес взаємодії та узгодження дискурсивних стратегій, характерних для культур, до яких належать комунікатори.

Застосування дискурсивної методології дасть змогу дослідити моделювальну властивість дискурсу міжкультурної комунікації, зокрема в різних сферах професійного спілкування.

Список використаної літератури

- Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 343 с.
- Владимирова Т. Е. Дискурс в межкультурній комунікації [Електронний ресурс] / Т. Е. Владимирова // Психологія общенія : энциклопедический словарь / под общ. ред. А. А. Бодалева. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/diskurs-v-mezhkulturnoi-komunikaci>.
- Дарморіз О. Національна ідентичність як чинник міжкультурної комунікації в сучасному світі / О. Дарморіз // Наукові записки. Серія «Філософія». – Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія». – 2012. – Вип. 10. – С. 3–12.
- Додонова В. І. Дискурс як засіб конструювання соціальної реальності / В. І. Додонова // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2009. – № 2 (10). – С. 142–146.
- Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – Київ : Академія, 2009. – 264 с.
- Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 390 с.
- Кирабаев Н. С. Глобализация и мультикультурализм / Н.С. Кирабаев и др. – Москва : РУДН, 2005. – 332 с.
- Кожемякин Е. А. Дискурс-анализ как междисциплинарная методология: исторический аспект / Е. А. Кожемякин // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2008. – № 15 (55). – Вып. 2. – С. 5–13.
- Кожемякин Е. А. Дискурс в современной массовой коммуникации: статус и функции / Е. А. Кожемякин // Журналистика и медиаобразование-2007 : сб. трудов II Международ. науч.-практ. конф. (Белгород, 1–3 октября 2007 г.) : в 2 т. / под ред. проф. М.Ю. Казак. – Белгород : БелГУ, 2007. – Т. II. – С. 44–48.
- Мальцева К. С. Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.04 [Електронний ресурс] / К. С. Мальцева ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2002. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.disslib.org/mizhkulturni-neporozuminnja-i-problema-mizhkulturnoho-perekladu.html>.
- Мантуло Н. Б. PR-текст у сучасному соціально-комунікаційному просторі : автореф. дис. ... д-ра соц. ком. / Н. Б. Мантуло. – Запоріжжя, 2013. – 40 с.
- Миринова Н. Н. Дискурс-анализ оценочной семантики / Н. Н. Миринова. – Москва : НВИ – ТЕЗАУРУС, 1997. – 158 с.
- Осипов П. І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи / П. І. Осипов [Електронний ресурс] // Матеріали міжнародної наукової конференції. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirniku/7/8.pdf>.
- Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [На матеріалах сучасної газе-

- тної публіцистики] : монографія / К. С. Серажим ; за ред. В. В. Різуна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : Либідь, 2002. – 392 с.
15. Стрельцова В. Ю. Соціокомунікативна адаптація як складник адаптації іноземних студентів до навчання в українській вищій школі [Електронний ресурс] / В. Ю. Стрельцова. – Режим доступу: [//nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN28/26.pdf](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN28/26.pdf).
16. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики межъязыковой и межкультурной коммуникации : учеб. пособ. / С. Г. Тер-Минасова. – Москва : АСТ : Астрель : Хранитель, 2008. – 344 с.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2015.

Муц Л. Ф. Дискурсная методология исследований межкультурной коммуникации

В статье обосновывается дискурсная методология изучения межкультурной коммуникации. Межкультурная коммуникация как интегративный по своей природе вид социальной коммуникации требует адекватных методологических подходов к своему изучению, а потому большие методологические перспективы в исследованиях межкультурной коммуникации имеет междисциплинарная дискурсная методология.

Ключевые слова: дискурс, дискурсивная методология, культура, межкультурная коммуникация, социальные коммуникации.

Muts L. Discourse Methodology of Cross-Cultural Communication Research

The aim of the article is to justify the discourse methodology of cross-cultural communication research in the framework of social and communicative paradigm. There is a great demand for relevant methodological approaches of cross-cultural communication research due to the integrative nature of cross-cultural communication. Therefore, the interdisciplinary discourse method has vast methodological prospects in the study of intercultural communication as a form of social communication.

Discourse communicative and cognitive nature is foregrounded within the linguistic studies framework, as well as it is gaining relevancy in sociological, philosophical and social communication studies.

Culture as a discourse flexes its modeling and adaptive potential through sense actualization by means of different semiotic systems. Culture as an orientation system undertakes its mission due to its components and cultural standards such as norms, attitudes, beliefs, etc. These cultural standards and components are shared among the bearers of a particular culture and serve behavior markers in different situations. The cultural differences are reflected on the level of standards as well as manifested in linguistic world image of exponents that belong to different cultures.

Key words: discourse, discourse methodology, culture, cross-cultural communication, social communications.